

UOT – 657.6

Cavidan Rəsul oğlu HEYDƏROV
Bakı Biznes Universiteti, doktorant
Email: javidanheydarov@gmail.com

BİRGƏ FƏALİYYƏTDƏ DAXİLİ AUDİTİN İDARƏETMƏ FUNKSİYALARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi: Ənənəvi daxili auditlə qloballaşma mühitində birgə müəssisələrdə həyata keçirilən daxili auditin idarəetmə funksiyalarının fərqlərinin müəyyən edilməsi, birgə fəaliyyətdə müasir daxili auditin aparılmasının əhəmiyyətini və səmərəliliyin yüksəldilməsinə təsirlərini qiymətləndirmək.

Tədqiqatın metodologiyası: Tədqiqat işində analiz, elmi ümumiləşdirmə, sistemli yanaşma kimi metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti: Birgə müəssisələrdə daxili audit fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, bu sahədəki müsbət təcrübələrin tətbiq edilməsi.

Tədqiqatın nəticələri: Məqalədə müasir daxili auditin əhatə dairəsi və tətbiqi istiqamətləri, eləcə də səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi: Rəqabətqabiliyyətli, dayanıqlı və risklərə davamlı fəaliyyətin təmin olunması nöqtəyi-nəzərindən daxili auditin idarəetmə funksiyaları dəqiqləşdirilmiş və daxili auditin effektivliyinin təmin olunmasına dair təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *birgə fəaliyyət, birgə müəssisə, daxili audit, risklərin idarəedilməsi, daxili audit qrupu, idarəetmə funksiyaları.*

Giriş

İqtisadiyyatda baş verən global dəyişikliklər, xüsusilə də son dövrlərdə enerji sektorunda müşahidə edilən proseslər birgə fəaliyyətlərin həyata keçirilməsini daha labüd etmişdir. Xüsusilə neft-qaz sektorunda birgə müəssisələr şəklində həyata keçirilən birgə fəaliyyətlərin artdığı da müşahidə edilməkdədir. Belə fəaliyyətlərə daha da üstünlük verilməsinin mühüm səbəblərindən biri kimi bu sahədə risklərin başvermə ehtimalının daha yüksək olmasıdır. Belə olduğu təqdirdə həmin daxili və xarici risklərin bölüşdürülməsi, yəni şaxələndirilməsi birgə müəssisələr vasitəsilə daha asanlaşır. Eyni zamanda riskləri şaxələndirməklə yanaşı həmin şirkətlər sahib olduqları resurslarını daha səmərəli idarəetmə imkanlarına da yiyələnirlər. Bu nöqtəyi-nəzərdən birgə fəaliyyət forması kimi birgə müəssisələr optimal həll yolu kimi qəbul edilə bilər. Şübhəsiz ki, birgə müəssisələrdə tərəf-müqabillərin qarşılıqlı maraqları mövcuddur. Bu maraqların şəffaf və obyektiv şəkildə təmin olunması isə mühüm məsələ kimi qarşıda dayanır. Məhz bu məqamda auditin mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini söyləmək olar. Xüsusilə daxili audit fəaliyyəti bəhs etdiyimiz obyektivlik və hesabatlılığın təmin edilməsi istiqamətində həlledici rol oynayır. Məlumdur ki, enerji sektoru kimi nəhəng şirkətlərin və iri kapitallı layihələrin icra edildiyi bir sahədə yaradılan birgə fəaliyyətlər müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Lakin bu fəaliyyətlərdə dürüst informasiyaların əldə olunması, yerinə yetirilən iş və xidmətlərdə möhkəm inamın, xüsusilə əminliyin təmin olunmasında daxili auditin zəruriliyi bir daha öz təsdiqini tapır. Səmərəli daxili audit fəaliyyətinin birgə müəssisələrdə təşkili və idarəedilməsi burada müvafiq maliyyə və digər növ itkilərin aradan qaldırılmasını, aparılan təhlillər nəticəsində risklərin müəyyən edilməsini, baş vermiş xətaların aradan qaldırılması istiqamətində müvafiq təkliflərin təqdim edilməsini və digər bu kimi tədbirlərin yerinə yetirilməsini təmin edəcəkdir.

Birgə fəaliyyətdə daxili auditin əhəmiyyəti. Ümumiyyətlə daxili audit şəffaflığı, hesabatlılığı qorumaqla müəssisə-təşkilatların fəaliyyətinə dəyər qazandıran, mütəmadi təkmilləşməni təmin edən obyektiv, müstəqil, eləcə də qərəzsiz yanaşma ortaya qoyan mühüm idarəetmə funksiyasıdır.

Başqa sözlə desək, daxili audit risklərin idarə edilməsinin, nəzarət və idarəetmə proseslərinin səmərəliliyini qiymətləndirən, eləcə də təkmilləşdirən sistemativ və metodik yanaşma vasitəsilə şirkətə qarşıya qoyduğu məqsədlərə nail olmaqda kömək edir” [1, s. 6]. Məsələyə birgə fəaliyyət nöqtəyi-nəzərindən yanaşdıqda xüsusilə qeyd etmək olar ki, müəssisələrin müəyyən etdiyi birgə strateji məqsəd və hədəflərə nail olunması, eləcə də birgə aparılan idarəetmə prosedurlarının və nəzarət tədbirlərinin qiymətləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədilə sistemli daxili audit fəaliyyəti mövcud olmalıdır. Risklərin düzgün təhlili, qiymətləndirilməsi və doğru bir şəkildə idarəedilməsi də məhz daxili audit təminat fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsidir. Bütün bunları nəzərə aldıqda daxili auditin müəssisələr üçün daxili məsləhət funksiyasını yerinə yetirən bir fəaliyyət olduğunu da qeyd edə bilərik. Birgə fəaliyyətin xüsusiyyətinə və birgə müəssisələrin biznes modelinə uyğun olaraq bu tipli təşkilatlarda yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələlərin yerinə yetirilməsi üçün mütləq şəkildə müvafiq daxili nəzarət mexanizmlərinin olması vacibdir. Lakin müəyyən nəzarət proseslərinin olması kifayət etmir. Belə ki, səmərəli və nəticəli fəaliyyət üçün peşəkar kadr mütəxəssislərin, eləcə də lazımı resursların təmin edilməsi vacib şərtlərdən biri kimi çıxış edir. Belə ki, müasir dövrdə qarşıya çıxan yeni texnologiyaların-yanaşmaların qiymətləndirilməsi, mövcud imkanların təhlili, keyfiyyət təminatı, xərclərə qənaət və səmərəliliyin qiymətləndirilməsi, eləcə də dəqiq və vaxtında kommunikasiyanın təmin edilməsi daxili auditorların gündəlik həyata keçirdikləri fəaliyyətlərdən yalnız bəziləridir. Yəni günümüzdə daxili audit fəaliyyəti sadəcə təsərrüfat əməliyyatlarının uçotuna nəzarət etməklə kifayətlənməməlidir. Başqa sözlə, dövrün tələblərindən irəli gələn perspektivlərə çatmaq məqsədilə daim yenilənən, qloballaşan, eləcə də mürəkkəb hal alan iqtisadi şəraitdə birgə müəssisələr öz daxili audit fəaliyyətini məhz mövcud reallıqlara, qlobal çağırışlara və təhdidlərə istiqamətləndirməlidir.

Daxili auditin idarəetmə funksiyaları. Daxili audit fəaliyyəti birgə müəssisələrin səmərəli idarəedilməsinə ciddi təsir göstərən yeni və tələb olunan istiqamət və sahələri də ehtiva etməlidir. Şərti olaraq adlandırdığımız A və B birgə müəssisələri yeni risklərin meydana gəldiyi bir dövrdə və enerji sektorunda müşahidə edilən proseslər zəminində rəqabətə davamlı olmaq məqsədilə idarəetmə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra istiqamətləri diqqətdən kənar qoymamalı, yəni bütün diqqətini ənənəvi qaydada əməliyyatların uçotunun düzgünlüyünə və inzibati xarakterli işlərə yönəltməməlidir. Bu funksiyalardan biri də məhz daxili audit analitikasıdır. Belə ki, birgə müəssisələrdə həyata keçirilən həm təsərrüfat – maliyyə əməliyyatlarının, həm də yerinə yetirilən iş və xidmətlərin həcmnin böyüklüyü, ehtiyac duyulan informasiyaların çoxluğu, bununla yanaşı tərəf-müqabillərin qərarvermə üçün informasiyaya olan ehtiyacının böyüklüyü məlumat analitikasının aparılmasını daha da zəruriləşdirir. Mövcud iqtisadi şəraitdə böyük verilənləri təhlil edib qiymətləndirməklə qarşıya çıxan biləcək riskləri operativ qaydada müəyyən etmək, bununla da birgə müəssisələrin səhmdarlarına, yəni qərarverici şəxslərə şəffaf və dürüst informasiya vermək məlumat analitikası tətbiq etməklə daha asanlaşır və səmərəliliyi yüksəldir. Analitik fəaliyyətin daxili auditə inteqrasiyası risklərə yönəlmiş auditin fəaliyyətinin icrasını, yəni daha riskli tələflərin və istiqamətlərin müəyyən edilməsini, keyfiyyətli təhlil və qiymətləndirmə aparmaqla problemlərin səmərəli həlli yollarının tapılmasını sürətləndirəcəkdir. Bununla bərabər proqnozverici analitikanın daxili auditə tətbiqi audit fəaliyyəti zamanı keyfiyyətli və dürüst informasiyaların toplanması və emal edilməsi kimi mühüm çətinliyi asanlaşdırmaqla qərarların keyfiyyətinə təsir göstərə bilər. Proqnozverici analitikanın daxili auditdə istifadəsi qarşıya çıxan problemlərin real vaxt rejimində aşkarlanmasına şərait yaradacaqdır. Bu da öz növbəsində müxtəlif mənbələrdən informasiyaların əldə edilərək müəssisənin proqnozlaşdırma qabiliyyətini və risklərə qarşı müqavimətini yüksəldəcək, xüsusilə də birgə müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətini xarakterizə edən sintetik göstəricilərin daha dəqiq təhlil edilib qiymətləndirilməsinə ciddi töhfələr verəcəkdir. Bununla da, birgə müəssisələr ənənəvi audit planları üzrə deyil, risk əsaslı qabaqlayıcı audit tədbirlər planı üzrə fəaliyyətini daha səmərəli qura biləcəklər. Belə analitik fəaliyyətlər mütləq surətdə birgə müəssisələrdə texnologiyanın yeni nailiyyətlərindən istifadəni daha da zəruriləşdirir desək yanlışdır. Həm analitik, proqnozlaşdırıcı fəaliyyətin gücləndirilməsi, həm uçot-hesabat işlərinin birgə müəssisələrdə rə-

qəmsallaşdırılması məhz audit prosesinin də rəqəmsallaşmasını vacib edir. Çünki bütün bu proseslər bir-birilə sıx əlaqəli və qarşılıqlıdır. Belə şəraitdə bulud əsaslı texnologiyaların, proqram təminatlarının istifadəsi birgə müəssisələrdə auditin rəqəmsallaşması üzrə daha az təhlükəsiz və daha az xərc tələb edən üsul sayıla bilər. Çevik metodların istifadəsi texnoloji daxili auditə real vaxt rejimində hesabatı təqdim etmək, inkişafı sürətləndirmək, maraqlı tərəflərlə münasibətləri yaxşılaşdırmaq və təşkilati məqsədlərə uyğunlaşmanı, risk və problemlərin daha yaxşı görülməsini, layihə məqsədlərinə nail olunmasını təmin etməklə inam və etibarlılıq yaratmağa kömək edə bilər [2, s. 5].

Birgə müəssisələrdə idarəetmə funksiyası kimi daxili auditin tətbiqi istiqamətlərindən biri informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətdir. Sırr deyil ki, iqtisadiyyat, cəmiyyət informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişafda olduğu bir mühitdə fəaliyyət göstərir. Biznes subyektləri də təbii olaraq bu tendensiya ilə ayaqlaşmağa, biznes fəaliyyətini daha da canlandırmağa və inkişaf etdirməyə can atırlar. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, rəqəmsalların həllərin tətbiqi ilə birgə müəssisələr kimi strateji əhəmiyyətli biznes subyektləri də bu prosesin yaxından iştirakçılarıdır. Bütün müsbət tərəfləri ilə yanaşı texnologiyanın inkişafı kibercinayətkarlıq problemini daha aktuallaşdırmışdır. Enerji sektorunda fəaliyyət göstərən şərti olaraq qəbul etdiyimiz birgə müəssisələrin həm əməliyyat həcmi, həm miqyasını, yəni beynəlxalq səviyyədə olmasını nəzərə alıqda kibercinayətkarlığın əhəmiyyətli risk amili olduğunu qeyd etmək olar. Burada informasiya təhlükəsizliyinə dair tədbirlərin kifayət qədər güclü olmaması və ya diqqətdən kənar qalması ciddi maliyyə risklərinin yaranma ehtimalını üzə çıxarır. Bununla da birgə müəssisənin investorlar qarşısında reputasiyasının itməsinə və maliyyə itkilərinin yaranmasına səbəb ola bilər. İdarəetmə funksiyası kimi daxili audit birgə müəssisələrdə informasiya təhlükəsizliyinə dair baş verə biləcək risklərin idarə edilməsinin effektivliyini mütəmadi olaraq təhlil edib qiymətləndirməli, bu istiqamətdə təkmilləşmə istiqamətlərini müəyyən etməlidir. Başqa sözlə, daxili audit qrupu kiberrisiklərdən qorunmaq məqsədilə birgə fəaliyyətdə müvafiq kibertəhlükəsizlik tədbirlərinin mövcudluğuna təminat verməlidir.

Daxili auditin mahiyyətindən irəli gələrək onun əsas funksiyalarından biri xəta təkrarlanmalarını minimuma çatdırmaq və yarana biləcək risklərə davamlılıq üzrə əminliyi təmin etməklə idarəetmə, nəzarət fəaliyyətlərini daha da yaxşılaşdırmaqdır. Birgə müəssisələrdə qarşılıqlı əlaqəli işlərin yerinə yetirilməsinə nail olmaq məqsədilə daxili audit qrupu tərəfindən müvafiq “təminat planı”nın tərtib edilməsi məqsəduyğun hesab edilir. Bu plan birgə müəssisələrdə boşluqların aradan qaldırılmasına və baş verə biləcək risklərə qarşı nəzərdə tutulan fəaliyyətləri kompleks, sistemli şəkildə əhatə edən bir proqramdır.

Digər mühüm bir məsələ birgə müəssisələrdə icra edilən layihələrdə kənarlaşmaların qarşısının alınmasıdır. Belə ki, layihələrin icrası müddətində təyin edilmiş büdcədən, eləcə də müddətdə kənarlaşmalar müşahidə edilir. Bu da onda irəli gəlir ki, iri həcmdə büdcələrə malik birgə əməliyyatların əsaslandığı müqavilələr bəzən doğru şəkildə şərh edilmir və icrasına tələb olunan səviyyədə monitorinq edilmir. Bu baxımdan yarana biləcək kənarlaşmaları müəyyən etmək, eləcə də fəvqəladə xərclərin baş verməsi ehtimalını azaltmaq, həmçinin iş prosesurlarını daha da təkmilləşdirmək üçün daxili audit fəaliyyəti qrupu müqavilə riskləri və uyğunluq prosedurlarının icrasını öz fəaliyyətində diqqətdə saxlamalıdır. Neft-qaz sənayesində irihəcmli layihələrin icrasında qabaqcıl nəzarət-proses izləmə mexanizmlərindən, analitik yönümlü proqram təminatı vasitələrindən istifadə daxili audit qrupunun fəaliyyətinin effektivliyini və dəqiqliyini artırmağa bilər.

Enerji, xüsusən də neft-qaz sənayesi dayanıqlı fəaliyyətin təmin edilməsində ən vacib sənaye sahələrindən biri kimi çıxış edir. Məhz bu baxımdan hesab edirik ki, A və B şərti birgə müəssisələrində daxili audit fəaliyyətinin yönəlməli olduğu mühüm istiqamətlərdən biri də dayanıqlılığın təmin edilməsidir. Daxili audit funksiyası şirkətlərin davamlılığı və uğuru üçün çox vacib olan məsələlərlə məşğul olur; o, maliyyə hesabatları və risklərdən kənar, məsələn, şirkətin reputasiyası, inkişafı, ekoloji nəticələri və işçilərini necə idarə etməsi daxil olmaqla daha geniş narahatlıqlara diqqət yetirir [3; 4, s. 90-114,3-40]. Məlumdur ki, dayanıqlı inkişafın təmin olunmasında

müəyyən edilmiş 17 istiqamətin müəssisələrin-biznes subyektlərinin fəaliyyətlərinə, əməliyyatlarına inteqrasiyasının əhəmiyyəti böyükdür. Birgə müəssisələrin daxili auditi də öz fəaliyyətində müəssisənin ətraf mühit, sosial və idarəetmə fəaliyyətlərini həmin məqsədlər üzrə diqqətdə saxlamalıdır. Təşkilatların dayanıqlılıqla əlaqədar risklərin, sahib olduqları resursların-aktivlərin idarəedilməsinin səmərəliliyi, eləcə də təchizat zəncirlərinin idarə edilməsi, heyətin stimullaşdırılması kimi məsələləri daxili auditin diqqət mərkəzində olmalıdır. Bu məqsədlə daxili audit qrupu tərəfindən ölçülə bilən kriteriyalar əsaslanaraq müvafiq proqramın hazırlanması faydalı ola bilər.

Azfer və Azgerneft birgə müəssisələrində daxili auditin tətbiqi istiqamətlərindən digər birinin böhran idarəetməsi olduğunu hesab edirik. Son illərdə dünyada baş verən hadisələrə qısaca nəzər yetirdikdə müharibələr, pandemiya, resurs qıtlığı və bunların səbəb olduğu maliyyə böhranlarını müşahidə edə bilərik. Böhran birgə müəssisələrin resurslarını, aktivlərini və maliyyə vəziyyətini ciddi risk altında qoya biləcək bir hadisədir. Buna hazır olmaq isə mühüm bir vəzifə kimi qarşıda dayanmalıdır. Tədqiqat obyektlərimiz olan birgə müəssisələrin neft hasilatı və bu sahədə tikinti, quraşdırma, daşıma kimi strateji fəaliyyətlərlə məşğul olduğunu nəzərə alsaq krizis idarəetmənin onlar üçün nə qədər önəmli olduğunu daha yaxşı başa düşə bilərik. Müəssisələrdə böhranı idarə etmək bacarığı onun böhran idarəetmə komandasının bacarıqlarına, biliyinə və təcrübəsinə, böhranla mübarizə planlarının adekvatlığına əsasən müəyyən edilə bilər. Böhrana hazırlıq birbaşa olaraq biznesin davamlılığı, reputasiya riski və maliyyə riski kimi bir çox əsas təşkilati riskləri azaltmağa kömək edə bilər. Beləliklə, daxili audit birgə müəssisələrin böhrana hazırlığını qiymətləndirməli, xüsusilə bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən işçi qrupu tərəfindən zəruri olan plan-proqramın, mexanizm və imkanların təmin edilib-edilmədiyini yoxlamalı, ehtiyac varsa təkmilləşdirilməsi üçün təkliflər irəli sürməli, əgər yoxdursa təmin edilməsinə mütləq nail olmalıdır.

Daxili auditin səmərəli təşkili. Yuxarıda audit fəaliyyətinin ehtiva etməli olduğunu hesab etdiyimiz istiqamətlərin zəruriliyi və əhəmiyyəti onu deməyə əsas verir ki, daxili audit fəaliyyəti ənənəvi olaraq sənədlərə nəzarət funksiyası kimi deyil, bilvasitə idarəetmənin mühüm istiqamətlərini əhatə edən bir fəaliyyət kimi qiymətləndirilə bilər. Belə geniş, çoxşaxəli auditin təşkili və idarəedilməsi isə məntiqli olaraq daha güclü audit idarəetmə strukturu tələb edir. Belə ki, fikrimizcə, daxili audit qrupunun mövcudluğu bu fəaliyyətin tam, sistemli və əlaqəli şəkildə icrasına təminat verə bilmir. Bu baxımdan daxili audit fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirən, fəaliyyətləri koordinasiya edən audit komitəsinin formalaşdırılması birgə müəssisələrin spesifikasiyınə uyğun olaraq optimal struktur modeli hesab edilə bilər. Bu komitə tərəfindən bir sıra mühüm məsələlərin diqqətdə saxlanması auditin səmərəli təşkilində xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki,

- Daxili audit qrupu fərdi auditlər üçün problemlərin həm əsas səbəblərini, həm də nəticələrini vaxtında və dəqiqliklə müəyyən edən, eləcə də rəhbərliyə etibarlı tövsiyələri özündə əks etdirən hesabatlar hazırlayır mı?

- Daxili audit audit komitəsi üçün müvafiq mövzuların və meyillərin və onların bütövlükdə təşkilat üçün nəticələrinin müəyyən edilməsi daxil olmaqla, məlumatları aydın, qısa şəkildə təqdim edən hesabatlar təqdim edirmi?

- Daxili audit qrupunun yuxarı rəhbərliyin, həmçinin audit komitəsinin diqqətində olan məsələlərin həlli üçün sürətli və effektiv mexanizmləri varmı?

- Daxili audit təşkilata əlavə dəyər verir mi?

- Daxili audit prosedurları çoxlu əhəmiyyətli nəticələr əldə edirmi və nəticələr barəsində müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən vaxtında müvafiq addımlar atılır mı?

Qeyd etdiklərimizlə yanaşı auditin yerinə yetirilməsi üzrə də müvafiq nüansların audit komitəsi tərəfindən nəzərdən keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Belə ki, daxili audit fəaliyyəti üzrə illik və ya daha uzun müddəti əhatə edən audit planının olması, daxili audit qrupunun öz audit metodologiyasının yeniliyini və adekvatlığını təmin etmək üçün müvafiq təkmilləşmələr və uyğunlaşdırmalar aparması, daxili audit fəaliyyətinin müəssisə rəhbərləri tərəfindən keyfiyyət tələblərini təmin edən funksiya kimi qəbul edilməsi, yeni biliklərin əldə edilməsi və ötürülməsi, müəssisədə nəzarət formasını təkmilləşdirmə imkanları, risk və nəzarət tendensiyalarını müəyyən et-

məsi bunlara misal ola bilər. Həmçinin daxili auditin təşkilat daxilində əsas idarəetmə və nəzarət strukturlarında təmsil olunması və daxili audit qrupunun güclü əlaqələrə malik olması (şura üzvləri və yüksək səviyyəli idarəedicilərlə birbaşa və sıx əlaqələrin olması), sorğu və ya anketlərdən istifadə vəziyyəti, mütəmadi özünüqiymətləndirmə prosesinin təşkili, daxili audit fəaliyyətinin səmərəliliyinin hansı tezliklə qiymətləndirilməsi, audit komitəsi tərəfindən müntəzəm şəkildə daxili audit hesabatlarının keyfiyyətinin və nəticələrinin monitorinqi, qiymətləndirmə aparılan zaman daxili audit qrupunun müstəqilliyinin və obyektivliyinin nəzərə alınması və sair bu kimi məqamları da audit komitəsi tərəfindən nəzərdən keçirilməsi zəruri olan nüanslara daxil etmək olar.

Diqqət yetirilməsi zəruri olan digər məqam ondan ibarətdir ki, olmasını vacib hesab etdiyimiz daxili auditin illik planının icrası üçün adekvat resurs təminatının mövcudluğu, bu resurslardan effektiv və optimal istifadə edilməsidir. Buraya həm peşəkar kadr-mütəxəssis baxımından, həm maliyyə baxımından, həm də işlərin icrası üçün zəruri olan digər maddi resurslar daxil edilə bilər. Eyni zamanda mövcud olan kadr-mütəxəssislərin müxtəlif sahələr üzrə bilik, bacarıq və peşəkarlıq səviyyəsinə malik olmasının da resursların qiymətləndirilməsi zamanı diqqət mərkəzində olmasını zəruri hesab edirik. Bununla yanaşı daxili audit qrupunun birgə müəssisədə tətbiq edilən elektron uçot-hesabat sistemləri və digər rəqəmsal texnologiyaları başa düşən və onun auditini aparmağı bacaran üzvlərdən təşkil olunması da rəqəmsal mühitə uyğunlaşmaq üçün vacib tələblərdən biri kimi çıxış edir. Daxili auditorlardan texnologiyaları başa düşmələri və istifadə etmələri gözlənilir. “Daxili auditorlar özlərinə həvalə edilmiş işləri yerinə yetirmək üçün əsas informasiya texnologiyaları riskləri və nəzarətləri və mövcud texnologiyaya əsaslanan audit üsulları haqqında kifayət qədər biliyə malik olmalıdırlar [5, s.7].

Daxili auditin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün sorğu və intervyyuların təşkilini xüsusilə vurğulamağı zəruri hesab edirik. Daxili audit funksiyasının səmərəliliyi müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq və bu funksiyanın digər korporativ idarəetmə tərəflərinə öz öhdəliklərini uğurla yerinə yetirmələrinə kömək etmək rolunu ifadə edir [6, s. 238-271]. Məhz bu mövqedən çıxış edərək aşağıdakı bir sıra sualları özündə cəmləşdirən sorğunun aparılması faydalı nəticələr verə bilər:

1. Daxili audit prosesi başlamadan öncə müvafiq toplantı təşkil edilərək proseslə bağlı bütün suallar uyğun şəkildə cavablandırılıb.
2. Daxili audit üçün auditin məqsədləri, eləcə də auditin əhatə dairəsi müəyyənləşdirilib.
3. Audit qrupunun üzvləri birgə müəssisənin fəaliyyətləri-əməliyyatları barəsində yaxşı informasiya təminatına malik idi.
4. Audit öncədən müəyyən edilmiş vaxt çərçivəsində yerinə yetirildi.
5. Audit fəaliyyəti cari işlərə maneə və müdaxilələr yaratmadan səmərəli şəkildə yerinə yetirildi.
6. Daxili audit etik norma və prinsiplərə uyğun aparılıb.
7. Audit qrupu tərəfindən birgə müəssisədə müvafiq bölmələrin işçi heyəti əsas məsələlərə dair informasiya ilə təmin edilib.
8. Audit müddətində mövcud risklər dəqiq müəyyən edilə bilib.
9. Audit bitdikdən sonra yekun iclas təşkil edilib.
10. Daxili audit hesabatı dəqiq tərtib edilib və nəticələr aydın şəkildə təqdim edilib.
11. Təqdim edilən audit hesabatı audit aparılan müvafiq struktur bölmələrinin fəaliyyətinin nəticələrini dürüst tərənnüm etdirdi.

Daxili audit aparıldıqdan sonra sorğu və anketlərin həyata keçirilməsi birgə müəssisələrdə audit zamanı baş verən problemlərin aşkara çıxarılmasına, onların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər planının hazırlanması ilə audit işinin inkişaf etdirilməsinə nail olmaq mümkündür. Bu isə bilavasitə daxili audit fəaliyyətinin təminatvermə funksiyasının düzgün icrasına gətirib çıxaracaqdır. A və B şərti birgə müəssisələri kimi birgə fəaliyyət formasında sorğu-anket metodundan istifadə audit keyfiyyətini yüksəltməklə görülən iş və xidmətlərin də keyfiyyətinə təsir göstərəcək, bu da öz növbəsində birgə müəssisələrin maraqlı tərəflərinin ali məqsədlərinə xidmət edəcəkdir.

Nəticə

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, audit mühüm bir idarəetmə funksiyası kimi müəssisələrin fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələrini ehtiva edir. Belə geniş miqyaslı işin təşkili və idarədilməsi isə yalnız güclü, sıx əlaqəli, ardıcıl fəaliyyətləri özündə əks etdirən, daim təkmilləşməyə yönələn, müstəqil, obyektiv, risklərə qarşı çevik bir idarəetmə strukturunun formalaşmasını zəruri edir. Birgə müəssisələrdə dürüstlüyü, obyektivliyi, qarşılıqlı maraqları təmin etmək üçün daxili audit fəaliyyətinin ikili hesabat yanaşmasına əsaslanması olduqca faydalı ola bilər. Audit komitəsi və daxili auditorlar qarşılıqlı asılı olmaqla bir-biriləri üçün əlçatan olmalıdır. Daxili auditorlar onlara nəzarəti həyata keçirən müvafiq komitəyə açıq, dürüst informasiya, rəy və digər bir sıra dəstək mexanizmlərini təmin etməlidir. Daha geniş ifadə etsək daxili audit Komitəni nəzarət, idarəetmə, monitoring, xüsusilə risklərin idarədilməsinə dair fəaliyyətlərin effektiv koordinasiya edilməsi üzrə müəssisənin cari vəziyyəti barəsində məlumatlandırılmalıdır. Bununla bərabər resurs təminatı, onların şaxələndirilməsi, düzgün istifadəsi, inkişaf etdirilməsi və audit fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və yüksəldilməsi üçün mexanizmlərin yaradılması olduqca zəruri hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. IIA (2016). The framework for internal audit effectiveness: The new IPPF. The Institute of Internal Auditors, səh 6.
2. KPMG, 2021, “Technology internal audit: 2022 and beyond Aligning to heightened expectations”, səh.5.
3. Erasmus, L., & Coetzee, P. (2018). Drivers of stakeholders’ view of internal audit effectiveness: Management versus audit committee. *Managerial Auditing Journal*, 33(1), səh.90–114.
4. Abbott, L. J., Daugherty, B., Parker, S., & Peters, G. F. (2016). Internal audit quality and financial reporting quality: The joint importance of independence and competence. *Journal of Accounting Research*, 4(1), səh. 3–40.
5. Internal Audit Foundation, 2021, “Internal Audit’s Digital Transformation Imperative: Advances Amid Crisis Analyzing the Impact of 2020 on Internal Audit Functions’ Implementation of Technology”, səh 7.
6. Turetken, O., Jethfer, S., & Ozkan, B. (2020). Internal audit effectiveness: Operationalisation and influencing factors. *Managerial Auditing Journal*, 35(2), səh 238–271

Джавидан Расул оглы Гейдаров
Бакинский Университет Бизнеса, докторант
Email: javidanheydarov@gmail.com

Совершенствование управленческих функций внутреннего аудита в совместной деятельности

Резюме

Цель исследования: определить отличия традиционного внутреннего аудита от управленческих функций внутреннего аудита, выполняемых в совместных предприятиях в условиях глобализации, оценить важность проведения современного внутреннего аудита в совместной деятельности и его влияние на улучшение эффективности.

Методология исследования: в работе использовались такие методы, как анализ, научное обобщение, системный подход.

Практическое значение исследования: совершенствование управленческих направлений внутренней аудиторской деятельности в совместных предприятиях, применение положительного опыта в этой области.

Результаты исследования: В статье определены объем и направления применения современной внутренней аудиторской деятельности, а также пути повышения ее эффективности.

Оригинальность и научная новизна исследования: С точки зрения обеспечения конкурентоспособной, стабильной и устойчивой к рискам деятельности уточнены управленческие функции внутреннего аудита и выдвинуты предложения по обеспечению эффективности внутренней аудиторской деятельности.

Ключевые слова: *совместные действия, совместное предприятие, внутренний аудит, управление рисками, группа внутреннего аудита, функции управления.*

*Javidan Rasul Haydarov
Baku Business University, PhD student
Email: javidanheydarov@gmail.com*

Improvement of management functions of internal audit in joint activity

Summary

The purpose of the study: to determine the differences between the traditional internal audit and the management functions of the internal audit performed in joint ventures in the globalization environment, to evaluate the importance of conducting modern internal audit in the joint activity and its effects on improving efficiency

Research methodology: methods such as analysis, scientific generalization, and systematic approach were used in the research work

Practical significance of the research: improvement of management directions of internal audit in joint enterprises, application of positive practices in this field

Research results: The scope and application directions of modern internal audit activity, as well as the ways of increasing its efficiency, are defined in the article.

Originality and scientific novelty of the research: From the point of view of ensuring competitive, sustainable and risk-resistant activity, the management functions of internal audit were clarified and proposals were put forward to ensure the effectiveness of internal audit.

Key words: *joint action, joint venture, internal audit, risk management, internal audit group, management functions.*